

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ZURAWIA 4 skr. pt. 24

00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04; 29-35-69

Telefon dyżurny: 21-34-31

ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41

Telex: 816-436

BD/224/48/89

NASTROJE SPOŁECZNE W LISTOPADZIE '89

Komunikat z badań

Listopad 1989 r.

Po dwóch miesiącach działalności rządu premiera Tadeusza Mazowieckiego można mówić o wyrazistej konsolidacji politycznej. Natomiast nieznaczna tylko poprawa, w ostatnich miesiącach, ocen i rokowań co do sytuacji gospodarczej i warunków materialnych, powoduje utrzymywanie się w społeczeństwie niepewności i napięć¹.

Wyrazem zadowolenia z tego, co dzieje się w polityce, jest wzrost odsetków osób pozytywnie oceniających aktualną i prognozującą przyszłą sytuację (tab.1 i 2 oraz rys. 1 i 2). W efekcie 48% ogółu badanych mówi, że sytuacja polityczna w tej chwili jest dobra i że będzie się poprawiała, 14% ocenia ją jako ani dobrą, ani złą, ale widzi szanse poprawy (tab.3). Narasta przekonanie, że to, co teraz dzieje się w kraju, to krok do otrząśnięcia się Polski z trudności. Dominująca liczba badanych (75,1%) ocenia rok 1989 jako wstęp do wyjścia kraju z trudności (tab.4). Jakkolwiek zdecydowana większość pozytywnie ocenia działalność rządu, parlamentu, Solidarności, Kościoła (tab.5) oraz premiera Mazowieckiego (95%), prymasa Glempa (93%), przewodniczącego Wałęsy, marszałków - Kozakiewicza i Stelmachowskiego (po 78%), prezydenta Jaruzelskiego (69%; tab.6), a także wyraża sympatię do nich (tab.7), to widzi się nadal pewne problemy w sferze politycznej. Zastrzeżenia budzą nie tylko działalność PZPR, jej klubu poselskiego oraz I sekretarza, których oceny są jednoznacznie złe i coraz gorsze, lecz także - chociaż wyraźnie łagodniej niż w przypadku partii - ZSL i SD oraz ich reprezentacja parlamentarna. Zróżnicowane są opinie co do tego, jak rozwiązywane są ważne sprawy w kraju (tab.4). Rośnie - nawet w porównaniu z wrześniem, tym bardziej lipcem '89 czy listopadem '88 - liczba przekonanych (ok.połowa), że kluczowe problemy są we właściwych rękach, maleje natomiast grupa utrzymujących, iż nikt nie panuje nad rozwojem sytuacji w kraju, 1/5 dostrzega brak takiej kontroli, a 1/3 nie ma zdania. Sceptycyzm badanych jeszcze wyraźniej zarysowuje się w trakcie:

¹ Na podstawie sondażu "Aktualne wydarzenia (15)", przeprowadzonego w dniach 17-21 listopada 1989 na ogólnopolskiej 1497-osobowej próbie udziałowej dorosłej ludności.

- wyrażania własnych odczuć co do przyszłości kraju - w dalszym ciągu dominuje obawa (46,2%), choć nie pozbawiona nadziei, co szósty ma co do tego wyłącznie obawy (tab.8, rys.3);

- opisu nastrojów panujących w społeczeństwie, w którym w dalszym ciągu rzadziej dostrzega się spokój i odprężenie - mimo wzrostu tych kategorii - niż niepokój i napięcie (24 wobec 56%); wzrasta grupa badanych nie mających zdania w tej sprawie (tab.9, rys.4);

- prognozowania nastrojów panujących w społeczeństwie - brak pewności wyraża kategoria "trudno powiedzieć" (31%; tab.10);

- próby opisu nastrojów ludzi z najbliższego otoczenia - mimo wyciszenia stanów frustracji i wzrostu uczucia odprężenia, wiary w przyszłość, w dalszym ciągu najczęściej wskazywaną kategorią jest niepewność jutra (tab.11, rys.3).

Rozdźwięk między oceną sytuacji politycznej i społecznej staje się zrozumiały na tle oceny sytuacji gospodarczej i materialnych warunków życia ludzi. Mimo pewnego spadku opinii skrajnie negatywnych (tab.1, rys.1), wzrostu nadziei na poprawę i spadku obaw o pogorszenie (tab.2, rys.1), sytuacja gospodarcza jest oceniana przede wszystkim jako zła. Dominuje przekonanie, iż jest ona zła, ale że rokuje nadzieję na poprawę (47% ogółu badanych), 15% respondentów uważa, że sytuacja jest zła i że taka pozostanie przez najbliższe dwa lata (tab.3). W odniesieniu do materialnych warunków życia ludzi można mówić o wyraźnym zaniepokojeniu. Są oceniane jako złe, lecz rokują nadzieję na poprawę (27%), lub że pogorszą się jeszcze bardziej (24%) czy że pozostaną na tym samym poziomie (12%; tab.3).

Oceny sytuacji politycznej, społecznej i gospodarczej są zróżnicowane w sposób istotny przez przynależność organizacyjną (tab.12-15). Członkowie PZPR i socjalistycznych organizacji społecznych często skłonni są postrzegać sytuację w czarnych barwach, a członkowie "Solidarności" bagatelizować trudności.

Tabela 1

w procentach

Przedmiot oceny	Respondenci według terminów badań							
	XI '88	I '89	III '89	IV '89	VI '89	VII '89	IX '89	XI '89
<u>Sytuacja gospodarcza</u>								
Bardzo dobra i dobra	0,6	0,3	0,1	0,1	0,7	0,1	0,6	1,1
Dość dobra	1,4	1,9	0,7	0,7	2,0	0,1	0,4	2,7
Ani dobra, ani zła	12,1	11,8	7,8	9,8	11,9	6,0	4,8	9,6
Raczej zła	27,8	29,5	22,6	31,1	34,5	22,3	17,2	34,1
Zła	31,3	29,4	32,8	30,3	29,3	32,6	32,8	30,2
Bardzo zła	25,1	25,0	35,1	26,7	20,3	37,4	42,9	20,8
Trudno powiedzieć	1,4	2,2	0,8	1,1	1,4	1,3	1,3	1,4
<u>Sytuacja polityczna</u>								
Bardzo dobra	0,1	0,1	0,2	0,2	0,9	0,6	1,6	5,2
Dobra	2,7	3,6	3,2	4,6	7,7	7,7	14,2	25,3
Dość dobra	13,3	15,7	11,1	19,2	21,3	20,6	23,9	31,0
Ani dobra, ani zła	37,4	39,9	38,4	44,3	36,1	38,7	31,4	23,8
Raczej zła	24,7	18,5	24,6	16,3	15,7	12,6	17,2	6,0
Zła	10,5	9,4	12,2	6,5	6,2	7,2	5,2	2,1
Bardzo zła	4,1	5,1	6,9	3,0	2,6	4,0	3,6	1,0
Trudno powiedzieć	7,1	7,6	3,3	5,8	9,4	8,5	9,1	5,5
<u>Warunki materialne</u>								
Bardzo dobre i dobre	1,0	-	-	0,4	1,2	0,3	0,3	1,4
Dość dobre	4,8	-	-	1,6	4,5	2,3	1,9	3,5
Ani dobre, ani złe	26,0	-	-	19,3	21,5	17,0	10,5	16,2
Raczej złe	29,4	-	-	28,5	27,5	22,9	19,7	27,0
Złe	24,0	-	-	27,5	26,9	29,6	32,8	28,3
Bardzo złe	11,4	-	-	20,0	15,9	24,8	31,8	19,6
Trudno powiedzieć	3,3	-	-	2,7	2,5	3,2	2,9	3,9

Tabela 2

w procentach

Przewidywany kierunek zmian	Respondenci według terminów badań							
	XI '88	I '89	III '89	IV '89	VI '89	VII '89	IX '89	XI '89
<u>Sytuacja gospodarcza</u>								
Zdecydowanie się poprawi	1,3	0,6	0,7	0,7	1,6	0,9	2,7	6,9
Raczej się poprawi	33,9	26,1	31,2	30,9	33,4	24,2	40,9	51,1
Pozostanie bez zmian	21,5	26,1	27,3	28,8	32,4	28,0	22,0	16,3
Raczej się pogorszy	19,3	20,5	19,6	20,1	15,3	24,0	16,3	10,5
Zdecydowanie się pogorszy	7,1	9,2	4,7	3,5	2,4	7,3	3,5	2,3
Trudno powiedzieć	16,9	17,4	15,5	15,9	15,0	15,6	14,5	12,9
<u>Sytuacja polityczna</u>								
Zdecydowanie się poprawi	2,2	1,3	2,0	3,5	3,0	3,1	8,0	18,6
Raczej się poprawi	30,0	32,2	37,3	41,9	42,3	34,8	47,4	49,4
Pozostanie bez zmian	37,3	32,7	35,1	31,8	24,2	31,4	23,8	14,6
Raczej się pogorszy	10,7	11,1	8,0	4,8	8,4	9,1	3,8	3,6
Zdecydowanie się pogorszy	2,0	2,5	1,5	0,9	1,4	1,6	0,5	0,3
Trudno powiedzieć	17,5	20,2	16,7	17,1	20,6	20,0	16,4	13,5
<u>Warunki materialne</u>								
Zdecydowanie się poprawią	0,9	-	0,5	-	1,1	0,6	2,1	4,1
Raczej się poprawią	23,5	-	21,2	-	25,3	16,4	28,8	34,8
Pozostaną bez zmian	30,6	-	24,3	-	29,2	21,6	20,7	17,0
Raczej się pogorszą	11,6	-	26,6	-	22,6	31,3	22,4	19,7
Zdecydowanie się pogorszą	8,2	-	10,9	-	6,1	16,3	11,3	8,4
Trudno powiedzieć	25,2	-	16,5	-	15,7	13,8	14,6	16,0

Tabela 3

w procentach

Ocena sytuacji aktualnej i przyszłej	Przedmiot oceny - sytuacja		
	gospodarcza	polityczna	materialna ludności
Dobra, poprawi się	3,5	48,0	2,7
Przeciętna i poprawi się	6,7	14,2	8,0
Dobra i pozostanie bez zmian	0,3	7,9	1,3
Przeciętna i pozostanie bez zmian	1,1	4,7	3,0
Zła i poprawi się	47,3	4,5	26,9
Dobra i pogorszy się	0,1	0,9	0,4
Przeciętna i pogorszy się	0,8	1,3	2,7
Zła i pozostanie bez zmian	14,8	1,5	12,3
Zła i pogorszy się	11,8	1,7	24,4
Brak zdania	13,6	15,3	18,2

Tabela 4

w procentach

Opinie na temat sytuacji w kraju	Respondenci według terminów badań			
	XI '88	VII '89	IX '89	XI '89
Wszystkie ważne sprawy w kraju są w dobrych rękach	16,1	14,6	32,7	46,2
Nikt nie panuje nad rozwojem sytuacji w kraju	43,9	57,7	35,5	20,4
Trudno powiedzieć	39,8	27,6	31,6	33,2
To, co się teraz dzieje w kraju, to krok do otrząśnięcia się Polski z trudności	53,2	46,6	59,9	75,1
To, co się teraz dzieje, to kolejny krok na drodze ku upadkowi Polski	23,6	26,2	14,5	4,9
Trudno powiedzieć	23,1	27,2	25,2	18,7

Tabela 6

w procentach

Osobistości z życia publicznego kraju	Ocena działalności według terminów badań										
	IX '88	I '89	III '89	IV '89	V '89	VI '89	VII '89	IX '89	XI '89		
			zgodna z interesami społeczeństwa								
J. Glomp	88,4	85,8	85,5	-	87,6	87,2	86,5	91,8	93,1		
W. Jaruzelski	67,4	51,7	51,8	48,9	53,7	52,0	62,1	73,8	69,2		
M. Kozakiewicz	-	-	-	-	-	-	56,8	79,0	78,3		
T. Mazowiecki	-	-	-	-	-	-	-	89,4	94,7		
M. Rakowski	69,9	65,3	67,3	63,9	67,4	61,7	42,5	27,7	12,2		
A. Stelmachowski	-	-	-	-	-	-	55,5	76,6	77,9		
L. Wałęsa	44,8	65,6	79,2	81,9	83,0	85,8	83,3	87,2	92,8		
			niezgodna z interesami społeczeństwa								
J. Glomp	4,7	5,7	5,2	-	5,3	5,4	5,5	3,9	3,2		
W. Jaruzelski	20,6	32,4	29,3	31,7	30,8	31,1	21,7	13,9	15,4		
M. Kozakiewicz	-	-	-	-	-	-	8,0	3,6	3,6		
T. Mazowiecki	-	-	-	-	-	-	-	1,2	1,6		
M. Rakowski	12,8	19,0	20,2	20,9	20,6	26,2	40,8	53,0	61,1		
A. Stelmachowski	-	-	-	-	-	-	5,8	2,8	3,6		
L. Wałęsa	31,5	13,3	7,1	5,5	7,1	5,6	7,0	6,2	3,1		

Tabela 7

w procentach

Osoby	Stosunek do poszczególnych osób według terminów badań							
	VIII '88	XI '88	I '89	III '89	V '89	VII '89	IX '89	XI '89
SYMPATIA								
B. Geremek	-	-	-	-	30,4	48,1	61,6	52,6
J. Glomp	73,5	77,3	75,4	-	78,8	76,0	81,1	82,9
W. Jaruzelski	40,8	43,7	36,1	32,3	36,1	47,3	51,2	44,3
J. Józwiak	-	-	-	-	9,8	7,4	19,2	9,9
C. Kiszczak	13,1	29,5	19,9	21,7	25,5	15,5	29,1	14,8
M. Kozakiewicz	-	-	-	-	-	39,6	59,4	50,2
J. Kuroń	-	9,4	9,0	-	18,1	25,3	38,4	48,8
D. Ludwiczak	-	-	-	-	-	-	13,8	9,3
T. Mazowiecki	-	-	-	-	17,4	-	84,1	87,8
A. Michnik	-	10,1	8,5	-	19,6	30,5	35,7	39,8
L. Miller	-	-	-	-	-	-	16,0	12,8
A. Miodowicz	15,8	23,9	26,9	28,7	19,7	14,2	18,7	13,8
J. Onyszkiewicz	-	11,3	10,4	28,7	29,0	36,4	35,8	31,4
M. Orzechowski	-	17,5	10,8	-	-	-	-	13,6
M. F. Rakowski	15,8	49,5	46,9	50,2	47,0	29,9	14,0	7,6
A. Stelmachowski	-	8,2	7,6	-	11,2	35,4	48,3	47,2
L. Wałęsa	23,2	37,6	58,6	66,1	74,1	76,9	77,9	35,6
BRAK SYMPATII								
B. Geremek	-	-	-	-	7,6	6,8	5,8	7,9
J. Glomp	7,0	5,2	5,3	-	4,5	5,8	4,8	3,5
W. Jaruzelski	30,1	19,8	31,7	31,9	31,0	25,0	20,9	22,6
J. Józwiak	-	-	-	-	5,8	10,5	7,0	9,4
C. Kiszczak	36,2	26,6	25,3	30,3	26,6	35,7	31,9	36,1
M. Kozakiewicz	-	-	-	-	-	7,7	6,0	5,9
J. Kuroń	-	38,6	24,1	-	19,4	21,3	21,1	25,3
D. Ludwiczak	-	-	-	-	-	-	5,6	5,5
T. Mazowiecki	-	-	-	-	4,9	-	2,2	2,8
A. Michnik	-	27,3	16,9	-	11,8	14,4	13,8	12,2
L. Miller	-	-	-	-	-	-	17,0	20,7
A. Miodowicz	29,4	25,8	30,0	31,1	35,3	39,8	38,3	42,9
J. Onyszkiewicz	-	16,5	11,6	9,8	10,4	8,4	6,6	7,9
M. Orzechowski	-	10,0	17,6	-	-	-	-	21,6
M. F. Rakowski	43,2	17,9	24,2	22,9	21,9	38,9	55,6	59,7
A. Stelmachowski	-	3,3	3,5	-	3,1	6,9	6,3	6,5
L. Wałęsa	38,2	31,4	13,1	10,2	7,3	6,7	6,3	5,1

Tabela 8

Odczucia co do przyszłości kraju	Respondenci według terminów badań										w procentach	
	XI '89	I '89	III '89	IV '89	VI '89	VII '89	IX '89	XI '89	IX '89	XI '89	IX '89	XI '89
Nadzieja	20,8	14,7	9,3	15,7	24,9	16,8	27,3	32,3	27,3	16,8	27,3	32,3
Nadzieja, ale i obawa	49,7	48,4	53,7	58,3	50,0	47,9	48,1	46,2	48,1	47,9	48,1	46,2
Obawa	29,1	36,7	36,7	26,1	24,2	35,2	24,1	16,4	24,1	35,2	24,1	16,4

Tabela 9

Odpowiedzi na pytanie: "Czy, Pana(i) zdaniem, w społeczeństwie naszym od- czuwa się obecnie spokój i odprężenie, czy też raczej niepokój i napięcie?"	Respondenci według terminów badań										w procentach	
	XI '88	I '89	III '89	IV '89	V '89	VI '89	VII '89	IX '89	XI '89	IX '89	XI '89	IX '89
Całkowity spokój	0,9	0,7	0,1	0,7	0,9	1,3	0,1	2,5	1,3	0,1	1,5	2,5
Raczej spokój	14,3	8,9	4,5	19,0	13,8	19,4	7,3	21,2	19,4	7,3	13,0	21,2
Pewne napięcie	60,6	60,1	56,1	59,6	59,5	53,6	51,3	47,3	53,6	51,3	48,8	47,3
Bardzo duże napięcie	11,5	19,1	37,4	13,7	14,6	11,2	31,8	8,4	11,2	31,8	25,3	8,4
Trudno powiedzieć	12,7	10,9	1,9	7,0	11,0	14,4	9,4	20,4	14,4	9,4	10,9	20,4

Tabela 10

w procentach

Prognoza nastrojów w najbliższych miesiącach	Respondenci według terminów badań									
	XI '88	I '89	III '89	IV '89	VI '89	VII '89	IX '89	XI '89	IX '89	XI '89
Będzie następowało uspokojenie	8,8	6,7	11,2	18,3	18,0	5,4	21,6	25,8	21,6	25,8
Nie będzie większych zmian	43,4	32,9	36,8	45,6	35,2	28,0	34,9	29,3	34,9	29,3
Będzie narastał niepokój, zwiększy się napięcie	25,0	40,5	34,9	19,4	18,9	44,5	18,2	13,4	18,2	13,4
Trudno powiedzieć	22,6	19,8	16,7	15,8	27,6	22,0	25,1	31,5	25,1	31,5

Tabela 11

w procentach

Odpowiedzi na pytanie: "Jak ocenił(a)by Pan(i) obecne nastroje wśród ludzi, z którymi styka się Pan(i) na co dzień w zakładzie pracy, środowisku zamieszkania?"	Respondenci według terminów badań									
	XI '88	I '89	III '89	V '89	VI '89	VII '89	XI '89	XI '89	VII '89	XI '89
Ogólne odprężenie i zadowolenie, wiara, że będzie lepiej	2,1	1,5	1,1	2,8	10,6	1,3	7,3	7,3	1,3	7,3
Pewne odprężenie i zadowolenie, że jest trochę lepiej	14,4	7,1	3,9	12,3	19,7	3,8	22,4	22,4	3,8	22,4
Rezygnacja, pogodzenie się z losem	17,3	12,7	10,8	14,8	8,7	9,7	11,0	11,0	9,7	11,0
Lęk, obawa co przyniesie przyszłość, niepewność jutra	42,1	46,1	49,5	47,2	40,0	49,9	40,3	40,3	49,9	40,3
Ogólne niezadowolenie, niewiara w jakąkolwiek poprawę	21,6	27,7	31,7	17,7	11,8	28,8	6,9	6,9	28,8	6,9
Określił(a)bym to inaczej (jak?)	1,1	1,4	1,4	2,1	3,0	1,9	2,5	2,5	1,9	2,5
Trudno powiedzieć	4,4	3,3	1,5	2,9	6,1	4,3	9,2	9,2	4,3	9,2

Tabela 12

w procentach

Przynależność do organizacji społeczno-politycznych	Oceniający sytuację polityczną jako:				
	dobrą		przeciętną		złą
	i widzący szansę na jej				
	poprawę	pozostanie bez zmian	poprawę	pozostanie bez zmian	poprawi się
PZPR	42,2	7,8	21,1	5,6	7,8
ZSL i SD	66,0	16,0	-	2,0	10,0
"Solidarność"	70,1	9,4	17,1	2,2	4,5
Organizacje socjalistyczne	47,6	8,8	21,8	6,8	9,5
Nigdzie nie należący, ale wyrażający chęć wstąpienia do "Solidarności"	60,0	4,7	23,5	5,9	3,5
Nigdzie nie należący	54,6	9,9	16,6	7,2	3,9

Uwaga: W tabelach brano pod uwagę tylko respondentów mających zdanie co do aktualnej i przyszłej sytuacji. Nie podano informacji o rządziej występujących kategoriach wypowiedzi

Tabela 13

w procentach

Przynależność do organizacji społeczno-politycznych	Oceniający sytuację gospodarczą jako:			
	dobrą lub przeciętną	złą		
	poprawi się lub pozostanie bez zmian	i widzący szansę na jej		
		poprawę	pozostanie bez zmian	pogorszenie
PZPR	8,9	47,8	24,4	17,8
ZSL i SD	24,0	54,0	18,0	4,0
"Solidarności"	12,7	64,9	13,1	8,1
Organizacji socjalistycznych	14,0	50,7	17,3	16,7
Nigdzie nie należący, ale wyrażający chęć wstąpienia do "Solidarności"	17,2	66,7	8,6	7,4
Nigdzie nie należący	12,5	51,5	19,3	15,9

Tabela 14

w procentach

Przynależność do organizacji społeczno-politycznych	Oceniający sytuację materialną ludności jako:			
	dobrą lub przeciętną	złą		
	i widzący szansę na jej			
	poprawę lub pozostanie bez zmian	poprawę	pozostanie bez zmian	pogorszenie
PZPR	14,0	16,3	22,1	39,5
ZSL i SD	28,6	24,5	20,4	24,5
"Solidarność"	21,8	40,4	16,9	19,2
Organizacje socjalistyczne	23,9	29,1	8,6	34,2
Nigdzie nie należący, ale wyrażający chęć wstąpienia do "Solidarności"	16,4	51,4	10,8	17,6
Nigdzie nie należący	15,3	32,0	15,4	33,2

Tabela 15

w procentach

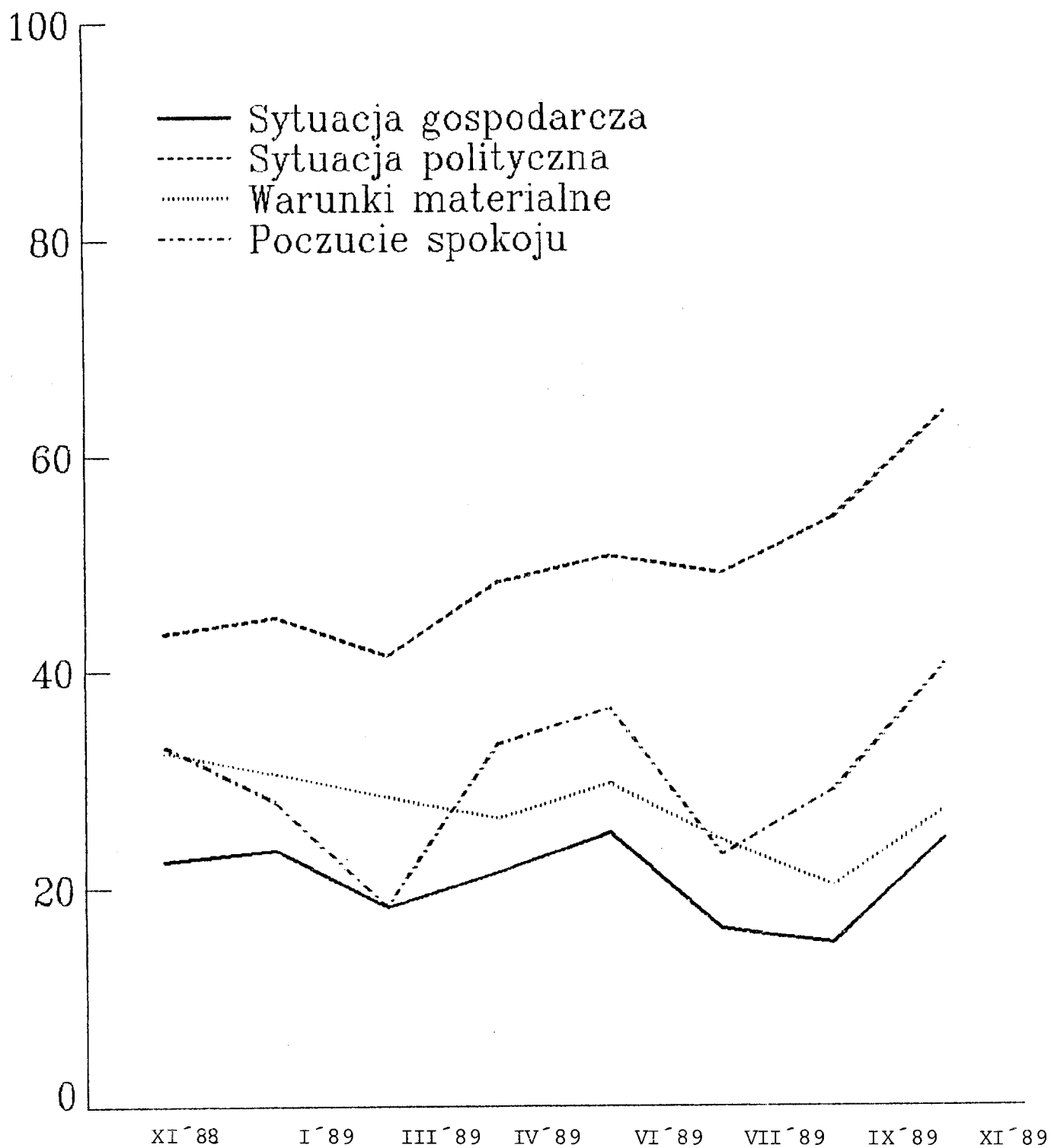
Przynależność do organizacji społeczno-politycznych	Respondenci przekonani o występowaniu w społeczeństwie:	
	spokoju	napięcia
PZPR	20,2	69,7
ZSL i SD	28,1	50,9
"Solidarność"	32,4	47,6
Organizacje socjalistyczne	20,5	63,7
Nigdzie nie należący, ale wyrażający chęć wstąpienia do "Solidarności"	34,5	54,0
Nigdzie nie należący	20,6	55,5

Tabela 16

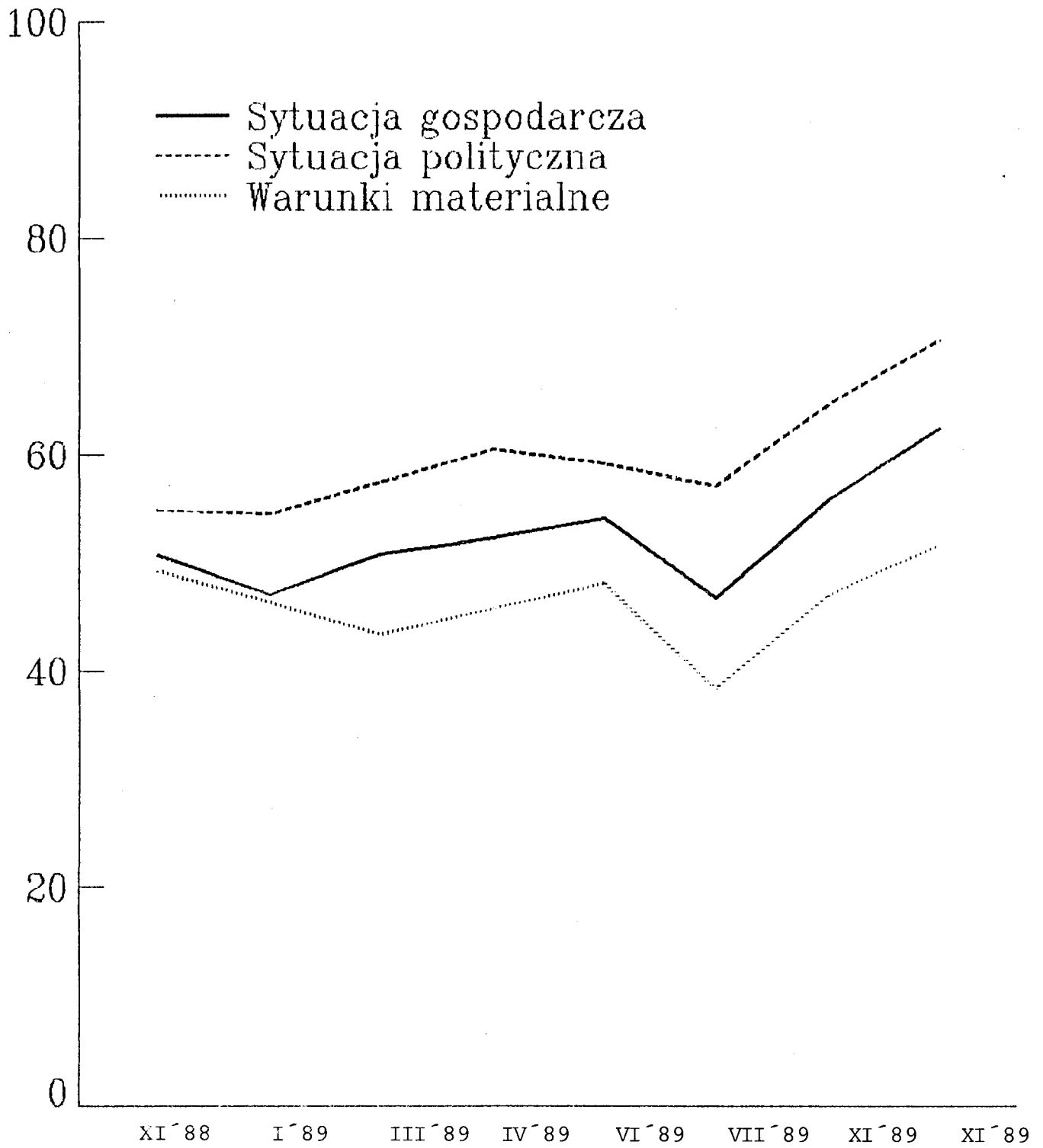
w procentach

Przynależność do organizacji społeczno-politycznych	Respondenci dostrzegający w swoim otoczeniu:			
	odprężenie	apatię	niepewność jutra	brak wiary w jakkolwiek poprawę
PZPR	20,3	13,1	48,5	9,1
ZSL i SD	35,1	8,8	38,6	7,0
"Solidarność"	44,8	13,2	32,0	1,6
Organizacje socjalistyczne	22,4	11,8	51,8	7,1
Nigdzie nie należący, ale wyrażający chęć wstąpienia do "Solidarności"	43,7	10,3	32,2	3,4
Nigdzie nie należący	25,7	9,9	41,6	8,8

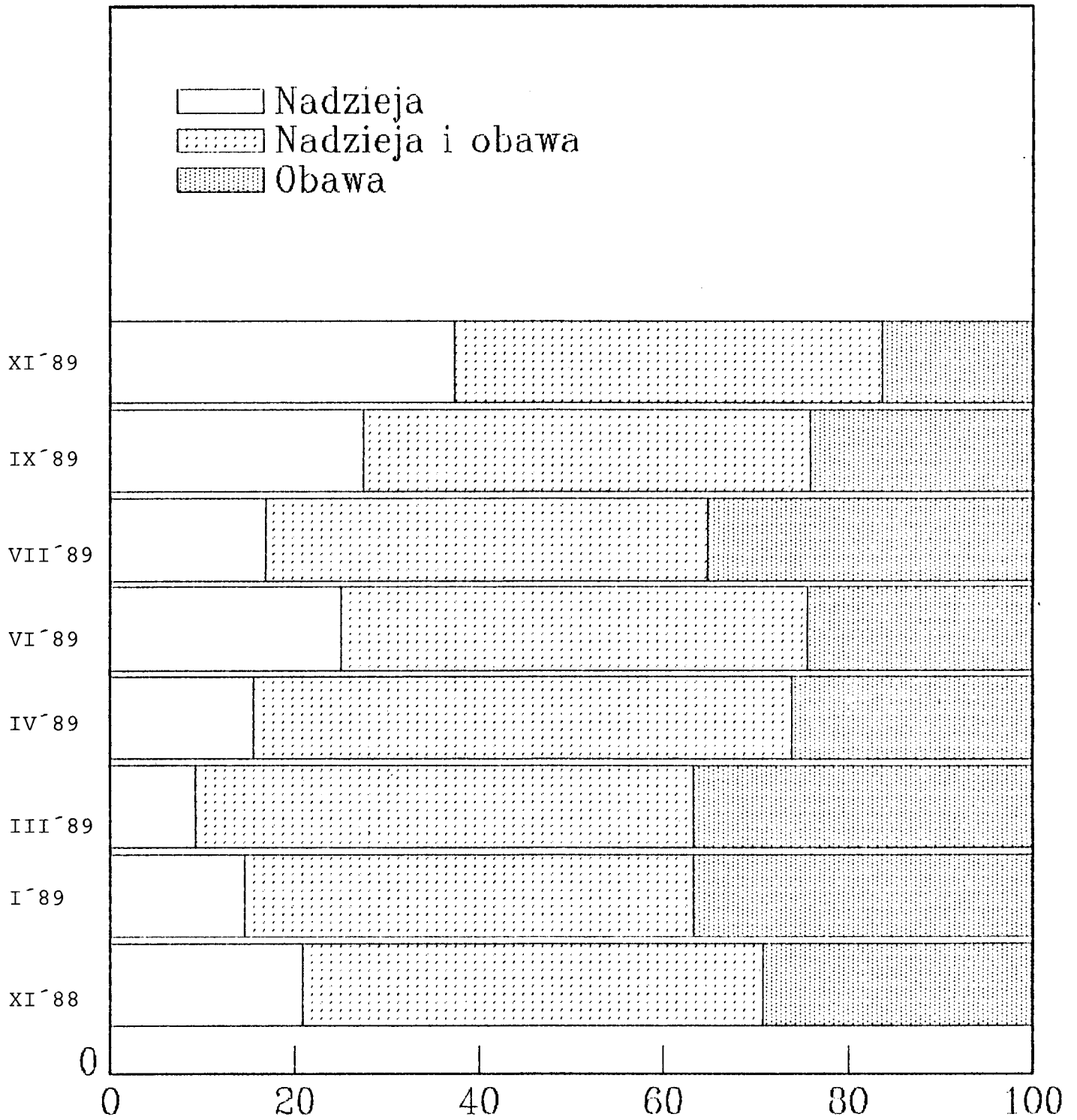
Rys. 1. Ocena aktualnej sytuacji

Rys. 2. Prognozy rozwoju sytuacji

Rys. 3. Odczucia co do przyszłości kraju

Rys. 4. Ocena aktualnych nastrojów społecznych

